

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Вучэбна-метадычнае аб'яднанне вышэйшых навучальных устаноў Рэспублікі
Беларусь па педагогічнай адукацыі

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы намеснік Міністра адукацыі
Рэспублікі Беларусь

А.І. Жук

Рэгістрацыйны № ТД - А.074 / тып.

ВУСНАЯ НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

Тыпавая вучэбная праграма

для вышэйшых навучальных устаноў па спецыяльнасцях:

1-02 03 01 Беларуская мова і літаратура;

**1-02 03 03 Беларуская мова і літаратура. Дадатковая
спецыяльнасць;**

1-02 03 05 Беларуская мова і літаратура. Журналістыка

УЗГОДНЕНА

Старшыня вучэбна-метадычнага
аб'яднання вышэйшых
навучальных устаноў
Рэспублікі Беларусь па
педагогічнай адукацыі

 І.Дз.Кухарчык

УЗГОДНЕНА

Першы прарэктар Дзяржаўнай
установы адукацыі «Рэспубліканскі
інстытут вышэйшай школы»

 І.В.Казакова

Начальнік Упраўлення вышэйшай і
сярэдняй спецыяльнай адукацыі

 І.О.Міксюк

Эксперт-нормакантралёр

04.11.08

Мінск 2008

СКЛАДАЛЬНІК:

В.А.Вараб'ёва - дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі культуры ўстановы адукацыі "Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка", кандыдат філалагічных навук, дацэнт

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

Кафедра беларускай мовы і літаратуры ўстановы адукацыі "Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт";

Р.М.Кавалёва, дацэнт кафедры тэорыі літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат філалагічных навук

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ Ў ЯКАСЦІ ТЫПАВОЙ:

Кафедрай тэорыі і гісторыі культуры ўстановы адукацыі "Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка" (пратакол № 9 ад 28.03 2008 г.);

Навукова-метадычным саветам установы адукацыі "Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка" (пратакол № 3 ад 24.04.2008 г.);

Навукова-метадычным саветам па эстэтычнай адукацыі вучэбна-метадычнага аб'яднання вышэйшых навучальных устаноў Рэспублікі Беларусь па педагагічнай адукацыі (пратакол № 3 ад 16.05.2008 г.)

Адказны за выпуск: Вараб'ёва В.А.

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вусная народная творчасць уяўляе сабой надзвычай важную частку духоўнай культуры кожнага народа. У ёй у канцэнтраваным выглядзе захоўваюцца маральныя ідэалы і каштоўнасці грамадства, бататы культурны вопыт, веданне якога адыгрывае важную ролю ў патрыятычным, ідэалагічным, культурным выхаванні моладзі, садзейнічае фарміраванню гуманістычных ідэалаў нашага грамадства, актыўнай грамадскай пазіды развіццю пачуцця адказнасці і нацыянальнай годнасці. Пытанні, якія разглядаюцца ў працэсе вывучэння дысцыпліны, дазваляюць студэнтам авалодаць асновамі фундаментальных і практычных ведаў у галіне традыцыйнай народнай культуры. Атрыманьня веды замацоўваюцца падчас праходжаньня фальклорнай практыкі.

Мэтай вывучэння дысцыпліны "Вусная народная творчасць" з'яўляецца фарміраванне ў студэнтаў навуковых уяўленняў пра фальклор, яго нацыянальныя асаблівасці і сувязь з вуснай паэзіяй іншых славянскіх народаў.

Асноўнымі задачамі дысцыпліны з'яўляюцца: паслядоўнае азнаямленне з сістэмай жанраў беларускага фальклору, выпрацоўка навыкаў аналізу фальклорна-этнаграфічных з'яў і мастацкіх тэкстаў, авалоданне метадыкай раскрыцця семантыкі культурных сімвалаў і знакаў.

Курс «Беларуская вусная народная творчасць» звязаны з іншымі дысцыплінамі вучэбнага плана: этнаграфіяй, міфалогіяй, культуралогіяй, гісторыяй, літаратуразнаўствам, мовазнаўствам.

Змест вучэбнай дысцыпліны складзены на аснове традыцыйнага падыходу з падзелам на тэмы. Праграма аб'ёмна на выданне "Беларускі фальклор". Вучэбная праграма для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў, якія навучаюцца па спецыяльнасці 1-21 05 01 "Беларуская філалогія" (Аўтар-складальнік: Р.М.Кавалёва). Мінск, БДУ, 2008. і ўключае асноўныя тэмы курса, якія адлюстраваны ў праграме "Беларуская вусна-паэтычная творчасць", рэкамендаванай для філалагічных факультэтаў ВНУ. Мн, 1985.

Асноўнымі тэхналогіямі навучання з'яўляюцца: праблемнае навучанне (праблемнае выкладанне, часткова -пошукавы метады); камунікатыўныя тэхналогіі, заснаваныя на актыўных формах і метадах навучання (дыскусія, круглы стол, прэзентацыя, работа ў групах); асабіста арыентаваная тэхналогія, а таксама культуралагічны і этнапедагагічны падыходы.

У вышку вывучэння курса студэнты павінны ведаць:

- каштоўнасці змест народнай культуры і яе эстэтыку;
- асноўныя паняцці фальклорыстыкі;
- заканамернасці развіцця фальклору;
- віды, жанры, унутрыжанравыя асаблівасці фальклору;
- гістарычную дынаміку фальклорных жанраў.

Умець:

- выкарыстоуваць метады аналізу, сінтэзу, кампаратывістыкі пры характарыстыцы фальклорных тэкстаў;
- раскрываць семантыку фальклорных матываў і вобразаў;
- вызначаць месца і ролю фальклору ў гісторыка-культурным працэсе;
- збіраць і папшартызаваць фальклорныя тэксты;
- выкарыстоуваць жанравую спецыфіку фальклору ў вучэбна-выхаваўчым працэсе.

Праграма разлічана на 122 гадзіны. З іх 50 аудиторных гадзін: 34 лекцыйных і 16 гадзін практычных заняткаў.

Прыкладны тэматычны план

№ пп	Назва тэм	Усяго аўдыторных	Лекцыі	Практычныя заняткі
1	Фальклор як від мастацтва	4	2	2
2	Фалькларыстыка як навука	4	4	
3	Нацыянальная адметнасць беларускага фальклору	4	2	2
4	Замовы	1	1	
5	Каляндарна-абрадавая паэзія беларусаў	7	5	2
6	Сямейна-абрадавы комплекс беларусаў і яго паэзія	8	6	2
7	Пазаабрадавая лірыка	2	2	
8	Баладныя песні	2	2	
9	Малыя жанры беларускага фальклору	2	2	
10	Казкі	6	4	2
11	Няказкавая проза	2	2	
12	Дзіцячы фальклор	4	2	2
13	Віды народна-драматычнага мастацтва	2		2
14	Методыка збірання фальклору і пашпартызацыя фальклорных жанраў	2		2
	Усяго	50	34	16

Змест вучэбнай дысцыпліны "Вусная народная творчасць"

1. Фальклор як від мастацтва.

Аб'ём паняццяў "вусная народная творчасць" і "фальклор". Фальклор як неўсвядомленая заснаваная на традыцыі і імправізацыі мастацкая творчасць. Стэрэатыпнасць як кардынальная якасць фальклору. Нацыянальны фальклор. Сувязь фальклору з пазатэкставай рэальнасцю. Інфармацыйны абмен са знешнім асяроддзем. Аб'ём фальклорнай інфармацыі. Пазнавальнае, этычна-, эстэтычна-, патрыятычна-выхаваўчае значэнне фальклору.

1.1. Гістарычнае развіццё і прынцыпы перыядызацыі фальклору

Гістарычнае развіццё фальклору. Тыпы фальклорных традыцый (архаіка, класіка, постфальклор), культурна-гістарычныя і сацыяльныя крытэрыі іх вызначэння. Сінкрэтычны стан духоўнай культуры архаічнага грамадства. Архаічны фальклор як крыніца протажанраў. Раннетрадыцыйны фальклор - папярэднік нацыянальнага фальклору. Нацыянальны па форме і змесце класічны фальклор, замацаваны на ўзроўнях лакальнай, рэгіянальнай і агульнанацыянальнай традыцыі. Познетрадыцыйны фальклор індустрыяльнага грамадства. Паняцці "гарадскі фальклор", "сучасны фальклор", "постфальклор", "псеўдафальклор".

Праблема паходжання фальклору (заканамернасць ці выпадковасць узнікнення фальклору). Тэорыі паходжання фальклору. Фальклор музычны, драматычны, харэаграфічны як папярэднік розных відаў мастацтва. Фальклор як сштэтычны від мастацтва. Фальклор і дахрысціянскія ўяўленні і вераванні (татэмізм, фетышызм, анімізм, заамарфізм). Адлюстраванне вераванняў у розных фальклорных жанрах. Суіснаванне язычніцкіх і хрысціянскіх вераванняў у фальклоры.

1.2. Спецыфіка фальклору

Спецыфічныя рысы фальклору: калектыўнасць:праблема аўтарства, унутраная і знешняя форммы калектыўнасці і сродкі іх увасаблення, структура фальклорнай свядомасці; традыцыйнасць: традыцыя як змест фальклорных тэкстаў, традыцыйныя фальклорныя формы (закон формульнасці), традыцыйная семантыка вобразаў і формул; варыянтнасць і варыятыўнасць: твор і тэкст у фальклоры, "выканальніцкі тэкст", варыянт і версія; вуснасць як форма існавання фальклору (стварэнне, бытаванне, распаўсюджванне), памяць як сродак захавання фальклорных тэкстаў; сінкрэтызм: этнаграфізм фальклору, сікрэтызм формы, функцый, тэксту, шматслаёвасць фальклорнага тэксту.

1.3. Фальклор і літаратура як віды слоўнага мастацтва

Фальклорная і літаратурная эстэтыка. Прынцып камунікацыі ў фальклоры і літаратуры. Роля кантэксту. Адметнасць фальклорнай і літаратурнай сістэмы жанраў. Паняцце "фалькларызм". Формы фалькларызацыі літаратурных тэкстаў.

2. Фалькларыстыка як навука.

Жанры ў іх гістарычным развіцці - асноўны прадмет вывучэння ў фалькларыстыцы. Раздзелы фалькларыстыкі: тэорыя фальклору, гісторыя фальклору, гістарыяграфія фалькларыстыкі, арганізацыя і метадыка збірання фальклору, сістэматызацыя архіўных фондаў, тэксталогія і прынцыпы выдання фальклору.

2.1. Метады і прынцыпы вывучэння фальклору

Параўнальна-гістарычны метады і яго віды (гісторыка-генетычны, гісторыка-культурны (стадыяльны), гісторыка-тыпалагічны). Структурна-семіятычны метады. Рэгіянальнае, арэальнае, дыяхраннае, сінхраннае, сістэмнае, функцыянальнае вывучэнне фальклору.

2.2. Фалькларыстыка ў сістэме філалагічных і грамадскіх навук. Выкарыстанне метадаў, прыёмаў, матэрыялаў іншых навук у фалькларыстычных даследаваннях. Фалькларыстыка і міфалогія. Міфалагічная семантыка фальклорных вобразаў, матываў, сюжэтаў. Фалькларыстыка, этнаграфія, этналогія. Этнаграфічныя сувязі фальклору. Шматузроўневае вывучэнне фальклорных з'яў і комплексаў. Фалькларыстыка і дыялекталогія. Дыялектныя асаблівасці фальклорных тэкстаў. Фалькларыстыка і этналінгвістыка. Метамова народнай культуры. Фалькларыстыка і псіхалогія. Псіхааналітычны падыход. Паняцце архетыпу. Фалькларыстыка і гісторыя. Гістарызм фальклору. Фальклор і рэчаіснасць. Фалькларыстыка і сацыялогія. Фальклор як індыкатар грамадскіх настрояў. Гендэрнае вывучэнне фальклору. Фалькларыстыка і літаратуразнаўства. Суадносіны паняццйна-тэрміналагічных апаратаў літаратуразнаўства і фалькларыстыкі. Фалькларыстыка і культуралогія. Культуралагічныя падыходы і канцэпцыі пры вывучэнні фальклору.

2.3. Станаўленне беларускай фалькларыстыкі ў рэчышчы славянскай і еўрапейскай навукі

Беларускі фальклор на старонках летапісаў і старажытнай літаратуры. Зараджэнне беларускай фалькларыстыкі (XV - XVIII стст.). Уплыў ідэй рамантызму на станаўленне фалькларыстыкі як навукі. Актывізацыя збіральніцкай дзейнасці ў першай палове XIX ст. Уздзеянне тэарэтычных і метадалагічных устаноў еўрапейскай міфалагічнай школы на ўсходнеславянскую фалькларыстыку. Пошукі рэштак славянскай міфалогіі ў беларускіх народных звычаях і абрадах (М.Чарноўская). З.Даленга-Хадакоўскі аб агульнасці духоўнай культуры славян. Разгляд беларускага фальклору ў кантэксце еўрапейскага ў кнізе А.Рыпінскага "Беларусь" (1840). Шматгранная дзейнасць А.Міцкевіча па папулярызацыі беларускага фальклору і асэнсаванне яго месца ў славянскім свеце. Роля Рускага геаграфічнага таварыства (РГТ) у актывізацыі збіральніцкай і даследчай дзейнасці ў галіне беларускай фалькларыстыкі. Стварэнне Паўночна-Заходняга аддзела Таварыства ў Вільні (1867). Студэнцкі збіральніцкі рух. Увага да рэгіянальнага і лакальнага беларускага фальклору (Я.Чачот, Я.Тышкевіч, П.Шпілеўскі, А.Кіркор).

Фарміраванне беларускай фалькларыстыкі ў другой палове XIX - пачатку XX ст. Першае навуковае выданне беларускіх прыказак (І.Насовіч). Класічныя працы П.Шэйна і складзеная ім праграма па збіранні фальклору. Беларускі фальклор у працах рускіх даследчыкаў-міфалагаў Ф.Буслаева і А.Афанасьева. Зборнік беларускіх песень П.Бяссонава. Спраба жанрава-тэматычнай класіфікацыі беларускага фальклору М.Дзмітрыева. Дзейнасць М.Нікіфароўскага. "Беларускі зборнік" Е.Раманава - энцыклапедыя беларускага фальклору. Практыка вывучэння народнай культуры беларускага памежжа (У.Дабравольскі).Фундаментальны збор М.Федароўскага "Люд беларускі". Першая навуковая сістэматызацыя беларускага фальклору ў працы Я.Карскага "Беларусы". Збіральніцкая дзейнасць А.Сержпутоўскага.

Роля Інстытута беларускай культуры ў арганізацыі фальклорна-этнаграфічнай работы ў Беларусі ў 20-я гг. XX ст. Арганізацыйная і навуковая дзейнасць І.Сербавы, А.Грыневіча, А.Шлюбскага. Ідэалагічны ціск на змест збіральніцкай і навуковай дзейнасці фалькларыстаў у 30-я гг. XX ст. Фалькларыстычная работа ў пасляваенны час. Стварэнне Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору ў АН БССР. Выданні М.Чуркіна, Р.Шырмы, Г.Цітовіча, З.Мажэйкі і інш. Шматтомнае выданне зводу беларускай народнай творчасці.Гісторыка-тэарэтычнае вывучэнне жанраў і відаў беларускага фальклору. Даследаванні Г.Барташэвіч, Л.Салавей, К.Кабашнікава, А.Фядосіка, І.Крука, А.Ліса, У.Васілевіча, Р.Кавалёвай, В.Новак, Т.Валодзінай, В.Прыемкі, Г.Пятроўскай, В.Цішчанкі і інш. Параўнальна-гістарычны разгляд беларускага фальклору ў працах К.Кабашнікава. Выданне зборнікаў рэгіянальнага фальклору.

3.Нацыянальная адметнасць беларускага фальклору.

Паняцце "беларуская народная вусна-паэтычная творчасць". Асаблівасці беларускага нацыянальнага характару як умова добрага захавання фальклорнай спадчыны. Класічны фальклор - найбольш старажытны пласт беларускай нацыянальнай культуры. Канцэпцыя асобы ў беларускім фальклору. Музычны лад народнай лірыкі. Слова і харэаграфія.

Выхаваўчы патэнцыял беларускага фальклору. Народныя традыцыі і фальклор як комплексны сродак выхавання калектыву і асобы. Маральны імператыў беларускага фальклору. Жыццёвая мараль і мастацкая этыка. Сістэма каштоўнасцей. Ідэя сацыяльнай справядлівасці. Праблема выбару. Безнадзейнасць пасярэдняга шляху ў казках. Драматычнасць сямейнага жыцця.

Эстэтычнае багацце беларускага фальклору. Эстэтычныя катэгорыі ў фальклору (гераічнае, камічнае, трагічнае, рамантычнае і інш.). Эстэтычныя каштоўнасці. Прырода як эстэтычны ідэал. Суладдзе чалавечага і прыроднага. Фальклор як крыніца мастацкавыяўленчых сродкаў, вобразаў, матываў, сюжэтаў і сродак узбагачэння прафесійнага мастацтва. Фалькларызм як сацыяльна-культурная і эстэтычная з'ява.

Жанрава-відавая сістэма і прынцыпы класіфікацыі беларускага фальклору.

Праблема жанру ў фальклору. Вершаваная і праявічая мова ў фальклору як жанравызначальная прыкмета. Верагоднае / неверагоднае, сакральнае / прафаннае, рытуальнае / нерытуальнае, дыскурсіўнае / наратыўнае як жанравызначальныя прыкметы ў народнай традыцыі. Агульныя прынцыпы класіфікацыі фальклору, іх станоўчыя рысы і недахопы (фармальны, сацыяльны, этнаграфічны, мастацтвазнаўчы, філалагічны). Жанрава-відавая сістэма беларускага фальклору. Агульнафальклорныя і нацыянальна адметныя віды і жанры. Сістэма беларускай эпікі. Склад беларускай лірыкі. Класіфікацыя абрадавай і пазаабрадавай лірыкі. Класіфікацыя драматычных твораў беларускага фальклору. Малыя жанры беларускага фальклору. Родавыя рысы замоў. Жанравая сістэма дзіцячага фальклору.

4. Замовы.

Паходжанне, магічнае прызначэнне і месца замоў. Традыцыйныя і новыя носьбіты магічнай практыкі. Тэматычна-функцыянальная класіфікацыя замоў. Міфалагічная карціна свету ў замовах. Язычніцкія і хрысціянскія вобразы ў замовах. Семантыка і структура замоўных формул. Магічная аснова кампазіцыі замоў. Функцыянальная паэтыка замоў. Магічная функцыя рытмікі, топікі, сінтактыкі. Замова, заклінанне, малітва.

5. Каляндарна-абрадавая паэзія беларусаў.

Каляндарныя цыклы. Жанравыя песенныя формы (заклінальныя, рытуальныя, велічальныя, дакаральныя, абрадавыя лірычныя песні). Характар лірызму ў творах.

5.1. Зімовы цыкл каляндарна-абрадавай паэзіі

Рытуальна-міфалагічны змест калядных абрадаў, звычайў, песень. Павер'і, прыкметы, вераванні, варажба. Куцця і дзяды. Феномен калядных хаджэнняў і ваджэнняў. Мастацкі свет калядных песень. Сістэма персанажаў, міфалагізацыя вобраза гаспадарскага двара. "Ваджэнне казы" як песенна-сімвалічнае адлюстраванне старажытнага абраду ахвярапрынашэння. Рытуальныя калядныя гульні і іх паэзія ("Жаніцьба Цярэшкі", "Яшчур"). Шчадроўскія песні. Песні на Васілле.

5.2. Веснавы цыкл каляндарна-абрадавай паэзіі

Віды беларускіх веснавых песень. Нацыянальна адметныя віды веснавой паэзіі беларусаў. Масленіца, яе семантыка. Масленічныя песні. Генезіс вобраза Масленкі. Рытуальная ідэя масленічных абрадаў і звычайў. Склад масленічных песень. Гуканне вясны. Асноўныя матывы, рытуальна-міфалагічны змест і паэтыка вяснянак. Архетыпная аснова сістэмы жаночых персанажаў. Вялікдзень - абрады і звычаі. Валачобніцтва. Валачобныя песні, геаграфія распаўсюджвання. Адметнасць прыпеваў. Функцыянальна-тэматычны склад валачобных песень. Вобразы гаспадароў і іх дзяцей. Развіццё матыву "Дзіўныя праявы ў двары гаспадара". Свята Юр'я. Юраўскія песні. Семантыка вобраза Юр'я і яго маці. Матыў адмыкання вясны. Юраўскі карагод. Песні абраду ваджэння і пахавання "стралы". Паэзія абраду ў

кантэксце сюжэта славянскага міфа (барацьба Грамавіка са змеям). Семантыка траецкіх свят і абрадаў. Траецкія і куставыя песні, агульнае і адметнае. Культ прыроды і культ продкаў. Вобразы бярозкі, Куста, дзявоцкага войска, прыпявалначак. Тэма кумавання ў траецкіх песнях. Русальныя павер'і і песні, арэал іх распаўсюджвання. Генезіс і семантыка вобраза русалкі. Абрад праводзінаў русалкі. Міфалагічныя матывы ў русальных песнях.

5.3. Летні цыкл земляробчага календара

Склад летніх песень: купальскія, пятроўскія, касецкія, жніўныя.

Купалле. Структурна-семантычныя асаблівасці купальскай абраднасці. Міфалагічны першашлюб - аснова купальскага рытуалу. Папараць-кветка як знакавы вобраз. Аграрна-шлюбная семантыка матыву "ігра" сонца. Купальскія песні: рытуальныя, міфалагічныя, заклінальныя, карагодныя, жартоўныя. Сюжэты купальскіх балад. Матыў метамарфозы. Матыў сакральнага шлюбу. Матыў падману дзяўчыны. Геаграфія купалля. Тэма кахання і замужжа ў пятроўскіх песнях. Семантыка Іллі. Спас. Жніво, яго этапы. Жніўныя песні. Зажынкі, паэзія зажынак. Кампазіцыя зажынкавых песень, іх тэматыка. Уласна жніўныя песні. Паэтычнае структурыраванне прасторы і часу. Прыродныя канцэпты. Вобразная сістэма. Баладны матывы "ваўкі-нянькі". Дажынкі. Семантыка "барады". Архаічныя структуры "жніво - вайна", "вянок - дар божа". Вобразы Раю, Спарыша, Спарыні.

5.4. Восеньскі цыкл каляндарна-абрадавай паэзіі

Багач, Узвіжанне, Пакроў, Змітраўскія дзяды - семантыка і сімволіка, спалучэнне аграрных і хрысціянскіх матываў. Восеньскія песні - адметная асаблівасць беларускага фальклору. Геаграфія распаўсюджвання. Прыродны, працоўны, бытавы кантэксты восеньскіх песень.

Прамежкавае каляндарнае становішча прадзільных (піліпаўскіх) песень. Калектыўныя попрадкі як бытавы кантэкст песень. Звычай першага "запрадання". Паэтызацыя кужалю. Элегічныя і жартоўныя песні. Вобразы пралляў. Матыў стомленасці ў піліпаўскіх песнях. Матыў набліжэння каляд

Талака, яе віды (веснавая, летняя, восеньская). Аграрна-магічныя матывы ў талочных песнях. Лес каляндарна-абрадавай паэзіі сёння.

6. Сямейна-абрадавы комплекс беларусаў і яго паэзія

Абрады жыццёвага цыкла як абрады "пераходу". Міфалагічная універсалія "праз смерць да новага нараджэння". Семантычная аснова абраднасці жыццёвага цыкла. Трайчастая кампазіцыя пераходных абрадаў.

6.1. Радзінная абраднасць і паэзія

Рэгламентацыя паводзінаў цяжарнай жанчыны. Забароны, парады і іх тлумачэнне. Драматургія хрэсьбіннай абраднасці і яе паэтычнае ўвасабленне. Сістэма персанажаў (парадзіха, бацька дзіцяці, дзіця, бабка, кум, кума). Рэальнае і ідэальнае ў іх стасунках. "Бабіна каша", яе семантыка. Дзіця - дар Бога. Гендэрны аспект. Жанравыя віды хрэсьбіннай паэзіі: заклінальныя, велічальныя, жартоўныя, бяседныя песні, тосты, прыгаворкі, жарты..

Мастацкая дваістасць вобразаў бабкі і кумоў. Эратычная сімволіка хрэсьбінных песень. Асноўныя матывы бяседных песень.

6.2. Вясельная абраднасць і паэзія

Паходжанне вясельнага абраду. Асноўныя этапы вяселля. Сімволіка абрадавых дзействаў, змест, функцыі. Вясельныя песні і прыгаворкі як матэрыял для рэканструкцыі гісторыі вясельнай абраднасці. Вясельныя чыны. Трайчастая кампазіцыя беларускай вясельнай абраднасці. Рытуальныя і ілюстрацыйныя песні. Перадвясельныя абрады і звычаі: тэрміналогія, змест, функцыя. Формульныя тэмы перадвясельнай паэзіі. Вобразныя коды каравайных песень (рытуальны, міфалагічны, сімвалічны). Рытуальны сцэнарый вяселля. Сімволіка абрадаў пасаду (саджанне на дзяжу, расплятанне касы, застрыганне, пакрыванне). Рытуальна-эмацыянальныя тэмы маладой, маладога, дарогі, сустрэчы і інш. Харавы дыялог партыі жаніха і партыі нявесты на вяселлі ў хаце маладой і ў хаце маладога. Паэтыка велічальных і дакаральных песень. Асноўныя семантычныя коды вясельнай тропікі (касмалагічны, анімалістычны, арніталагічны, раслінны). Эратычная сімволіка абрадавай атрыбутыкі і вясельных песень. Каліна як сімвал цноты. Паслявясельныя абрады і звычаі. Тыпы гасціны ("пярэзвы", "бабскі вечар", "госці").

6.3. Пахавальная і памінальная абраднасць. Галашэнні

Вера ў замагільнае жыццё і магчымасць сувязі са светам жывых - аснова пахавальных і памінальных абрадаў. Тэма смерці як сямейнай трагедыі. Рытуалізацыя дзеянняў, звязаных з прыгатаваннем нябожчыка ў апошні шлях. Працэс пахавання. Сімволіка абрадавых дзеянняў. Хаўтурныя галашэнні, іх месца ў пахавальнай абраднасці. Традыцыйныя кампазіцыйныя блокі галашэнняў. Характар тропікі. Памінальны хранатоп. Дзяды. Псалмы і духоўныя вершы ў кантэксте пахавальнай і памінальнай абраднасці.

7. Пазаабрадавая лірыка

Пазаабрадавая лірыка - з'ява культуры новага часу. Адметнасць лірычнай парадыгмы. Пачуцці і перажыванні як паэтычная рэальнасць лірычных песень. Сінтэз перажыванняў лірычнага героя і выканаўцы. Сістэма маральных каштоўнасцей. Бытавы і сацыяльны канфлікт як аснова першаснай класіфікацыі пазаабрадавай лірыкі. Экспліцытны і імпліцытны аўтар. Выканальніцкі час пазаабрадавых песень. Феномен перажывання чужога лесу як уласнага. Ілюзія рэальнасці.

7.1. Песні пра каханне

Віды любоўных песень: працяжныя і частыя. Прырода і прыроднае асяроддзе ў песнях. Жыццёвыя калізій і паэтычныя матывы. Тыпалогія лірычных герояў любоўных песень. Тып беларускага залётніка. Этыка і эстэтыка кахання. Паэтычныя знакі шчаслівага і нешчаслівага кахання. Ідэальнае каханне.

7.2. Сямейна-бытавыя песні

Гендэрны аспект сямейна-бытавых песень. Гендэрная ідэалогія і гендэрныя стэрэатыпы. Тэма сямейнага дэспатызму. Тыпалогія жаночых і

мужчынскіх характараў. Тэма жаночай долі. Дамінантныя матывы: журба, скарга, праклён і інш. Маральны гвалт над замужняй жанчынай. Жаночыя мары. Паэтычныя сродкі адлюстравання вобразаў у сямейна-бытавой лірыцы. Сюжэтныя сітуацыі сіроцкіх, удовінных, прымацкіх песень.

7.3. Сацыяльна-бытавыя песні

Унутрыжанравыя разнавіднасці сацыяльна-бытавых песень: рэкруцкія, салдацкія, казацкія, чумацкія, бурлацкія, батрацкія, антыпрыгонніцкія. Асоба і аўтарытарнае сацыяльнае асяроддзе. Персаніфікацыя і безасабовасць улады. Тэматыка. Драматызм і трагічнасць сітуацый. Псіхалагічны малюнак лірычных герояў. Роля метафары ў стварэнні вобразаў. Традыцыйная сімволіка.

7.4. Жартоўныя і сатырычныя песні

Вытокі народнай смехавой культуры. Рытуальныя і бытавыя формы смеху. Структура камічнага. Разнастайнасць паэтычных форм камічнага ў жартоўных песнях. Сфера гумару і сфера сатыры. Сродкі стварэння сатырычных вобразаў у беларускіх песнях (іронія, гратэск, сарказм). Перапрацоўка літаратурных твораў як шлях узбагачэння жартоўных і сатырычных песень.

7.5. Прыпеўкі

Праблема суаднесенасці прыпеўкі з малымі лірычнымі формамі класічнага фальклору. Прыпеўка як маргінальная з'ява народнай культуры. Прыпеўка і кіч. Мясцовыя назвы жанру. Тэматыка і функцыянальныя групы прыпевак. Мастацкія асаблівасці. Адкрытае выказванне пачуццяў як жанравая асаблівасць прыпеўкі. Выкарыстанне традыцыйных прыёмаў. Рытміка, рыфма, гукапіс. Прыпеўка і сучаснасць.

8. Баладныя несні

Праблема вызначэння жанру. Паходжанне баладных песень. Аб'ём тэрміна "балада" ў розных культурных традыцыях. Сюжэтнасць - жанраўтваральная рыса баладных песень. Характар лірызму. Карагодна-гульнёвыя балады - старажытны пласт жанру. Рытуальна-міфалагічныя балады, іх сувязь з вясенне-летнімі святочнымі абрадамі. Матыў адгадвання загадак і яго гістарычныя вытокі. Балады з гістарычнымі матывамі: умоўнасць гістарычнага элементу. Навелістычныя балады, драматычныя і трагічныя калізіі. Тыпалогія характараў баладных песень. Адметныя псіхатыпы. Мадэлі паводзін. Гендэрныя стасункі. Сацыяльна-гістарычныя прычыны дэфармацыі характараў у адлюстраванні баладных песень. Стылістычная афарбоўка баладных песень новага часу. Псіхалогія маргінальнага асяроддзя. Балада і жорсткі раманс. Шляхі пранікнення раманса ў беларускі фальклор. Сюжэты, вобразы, выяўленчыя сродкі рамансавай лірыкі.

9. Малыя жанры беларускага фальклору

Старажытнасць паходжання парэміялагічных жанраў. Універсальнасць выкарыстання. Маўленчыя жанры фальклору.

9.1. Выслоўі

Пазафальклорная і фальклорная маўленчая дзейнасць. Маўленчыя стэрэатыпы як элементарныя фальклорныя тэксты-выслоўі і як фразеалагізмы. Магічная функцыя старажытных выслоўяў. Выслоўе як крыніца міфалагічных і этнаграфічных звестак. Пазатэкставыя сувязі выслоўяў (кантэкст выказвання). Групы выслоўяў паводле іх зместу і функцыянальнага прызначэння. Прамежкавае становішча выслоўяў паміж фразеалагізмамі, з аднаго боку, і прыказкамі і прымаўкамі, з другога.

9.2. Прыказкі і прымаўкі

Азначэнне жанраў. Віды класіфікацый: алфавітны, лексічны, манаграфічны, генетычны, тэматычны, логіка-семіятычны. Парэміі і рэальнасць. Тэматыка прыказак і прымавак. Утылітарнае прызначэнне. Прыказкі як звод народнай маралі. Мастацкія асаблівасці прыказак і прымавак. Функцыя уласных імёнаў. Вобразныя сродкі. Слова, вобраз, асацыяцыя.

9.3. Загадкі

Паходжанне загадак. Функцыянальнае прызначэнне загадак: міфалагічны і магічны аспекты. Афарыстычнасць мовы. Загадка як сродак развіцця назіральнасці, кемлівасці, паэтычнага мыслення. Культурны кантэкст загадак. Тэматыка загадак і яе гістарычнае пашырэнне. Структура загадак. Кампазіцыя загадак. Віды загадак. Роля метафары. Багацце выяўленчых сродкаў.

9.4. Прыкметы і павер'і

Азначэнне жанраў. Сувязь з жыццём і надзённымі праблемамі. Адлюстраванне матэрыяльнага і духоўнага вопыту продкаў. Рэгламентацыя жыцця, народная этыка ў прыкметах і павер'ях. Унутрыжанравая класіфікацыя прыкмет і павер'яў.

10. Казкі

Паняцце казкавай прозы. Віды казак. Азначэнне жанру казкі. Класіфікацыя казак. Паказальнікі казачных сюжэтаў. Структура казкі.

10.1 Казкі пра жывёл

Праблема паходжання. "Паляўнічая тэорыя". Роля татэмістычнага міфа. Водгаласы абраду ахвярапрынашэння жывёл. Сацыяльная структура звярынага грамадства. Звярыная сям'я: маці і дзеці. Канфлікты ў свеце жывёл. Жывёлы і людзі. Антыномія маральных устаноў у казках пра жывёл. Псіхалагічныя тыпы. Рух да алегарычнасці. Кумулятыўныя казкі.

10.2. Чарадзейна-фантастычныя казкі

Навуковыя падыходы да асэнсавання спецыфікі жанру. Пстарычныя вытокі чарадзейнай казкі. Архаічныя дыдактычныя апаведы як папярэднікі казак. Іх роля ў абрадзе ініцыяцыі. Жанравая трансфармацыя старажытных апавяданняў. Мадэль свету чарадзейных казак: цэнтр, перыферыя, мяжа. Сюжэты і матывы. Народная аксіялогія ў казках. Казачны хранатоп. Традыцыйныя формулы чарадзейнай казкі (ініцыяльныя, медыяльныя, фінальныя). Катэгорыя ўлады. Антытэтычнасць казачных персанажаў: станоўчыя / адмоўныя, актыўныя / пасіўныя, арыстакратычныя /

дэмакратычныя, звычайныя / незвычайныя. Генезіс казачных персанажаў. Структура чарадзейнай казкі: матывы, сюжэты, вобразы, функцыі.

10.3. Рэалістычныя казкі

Разнавіднасці рэалістычных казак. Умоўна рэалістычныя карціны свету і іх мастацкае бачанне. Авантурна-навелістычныя казкі. Псіхатып героя як аснова сюжэта. Шматэпізоднасць. Пераасэнсаванне архаічных структур. Бытавыя казкі. Характары і канфлікты. Праблематыка. Стэрэатыпныя развязкі сюжэтаў. Гендэрная тыпалогія. Сацыяльныя казкі. Сфера канфліктаў. Механізмы абароны ўласнай годнасці. Тыпалогія пераможцаў. Мастацкая этыка. Камізм сітуацый. Роля дыялогу. Маўленчая характарыстыка персанажаў.

11. Няказкавая проза

Няказкавая проза - крыніца вывучэння светапогляду беларускага народа. Суадносіны інфарматыўнай і эстэтычнай функцый. Жанры няказкавай прозы. Сінтэтычныя з'явы (легендарная казка, казка-анекдот і інш.). Праблема жанравай класіфікацыі і сістэматызацыі тэкстаў. Вобласці легендарнага, фантастычнага, рэалістычнага.

11.1. Легенды і паданні

Азначэнне жанра. Паходжанне легенд. Легенда ў хрысціянскай культуры. Тэматычна-функцыянальны склад беларускіх легенд: міфалагічныя (касмаганічныя, заагенічныя, антрапагенічныя, эсхаталагічныя), гістарычныя, тапанімічныя, маральна-этычныя. Легенда і міф. Легенда і казка. Легенда і паданне. Праблема вызначэння жанра. Паходжанне падання. Тэматычны прынцып класіфікацыі. Асноўныя групы паданняў: гістарычныя, тапанімічныя. Характар адлюстравання падзей у паданнях.

11.2. Былічкі

Вызначэнне жанра. Персанажы былічак (прымхліц): звышнатуральныя істоты свету ніжэйшай міфалогіі, асобы са звышнатуральнымі магічнымі якасцямі. Псіхалагічны фактар як матыўная тэма. Жанравызначальныя рысы: устаноўка на выключную дакладнасць, адсутнасць фантастычнай выдумкі, аўтар і апавядальнік - сведкі падзей. Перыферыйнае становішча былічак у фальклоры. Прадуктыўнасць жанра. Прагматычны аспект рэалістычных аповедаў. Грамадская і бытавая тэматыка.

11.3. Рэалістычныя аповеды: бываліцы, апавяданні-успаміны. Жанравызначальныя рысы: устаноўка на дакладнасць, адсутнасць фантастычнай выдумкі. Перыферыйнае становішча ў фальклоры. Прадуктыўнасць жанраў. Грамадская і бытавая тэматыка. Кампазіцыя.

11.4. Жарты, анекдоты, гумарэскі, небыліцы

Смехавыя формы фальклорнай прозы. Азначэнне жарта. Структура жарта: аднаэпізоднасць, нечаканая камічная развязка. Тэматыка жартаў: бытавыя здарэнні, дзіўныя ўчынкі, недарэчныя сітуацыі. Дасціпны характар насмешкі. Дыялагічная форма. Вызначэнне анекдота. Віды анекдотаў. Кампазіцыйныя формы. Роля дыялогу ў стварэнні камічнай сітуацыі. Персанажы анекдотаў. Прадуктыўнасць жанру. Вызначэнне гумарэскі.

Структура гумарэскі: шматэпізоднасць, лагічнасць выніку. Змест. Мастацкія асаблівасці. Месца ў сучасным грамадстве. Вызначэнне небыліцы. Абсурдная карціна свету як жанравызначальная рыса небыліц. Небыліца і казка.

12. Дзіцячы фальклор.

Паняцце "дзіцячы фальклор". Узроставая дыферэнцыяцыя жанраў. Фальклор для дзяцей і ўласна дзіцячая творчасць. Жанры і прынцыпы класіфікацыі дзіцячага фальклору. Дзіцячы фальклор у кантэксце беларускай духоўнай культуры і этнапедагогікі. Роля дзіцячага фальклору ў захаванні непрадуктыўных жанраў нацыянальнага фальклору. Вершаваныя, праявічныя, гульнівыя жанры дзіцячага фальклору.

12.1. Вершаваныя жанры

Паходжанне калыханак, функцыянальнае прызначэнне, мелодыка. Змест калыханак. Вобразная сістэма. Прызначэнне забаўлянак. Іх сувязь з гульнівай. Вобразны свет. Сюжэтнасць. Выхаваўчы змест. Дзіцячыя песні. Сувязь з творчасцю дарослых. Драматургія дзіцячых песень. Песні-заклічкі, сувязь з абрадавай магіяй. Дразнілка як частка народнай смехавой культуры. Міфалогія імя ў дразнілках. Паэтыка абсурду.

12.2. Сфера гульнівай культуры

Гульня як сродак сацыялізацыі асобы. Віды гульніаў. Структурныя элементы гульні. Функцыі лічылак і слоўных прыгавораў. Лічылка, яе паходжанне. Магічны сэнс. Роля сюжэтнасці і бессюжэтнасці ў лічылках.

12.3. Сучасная дзіцячая субкультура і фальклор

Класічныя жанравыя мадэлі ў новай афарбоўцы. Сфера сучаснай дзіцячай міфалогіі. Дэфармаваны свет і маральныя клішэ.

13. Віды народна-драматычнага мастацтва

Драматургія фальклорна-этнаграфічных комплексаў. Традыцыйныя ролі. Выканаўцы. Касцюмы і маскі. Рэгламентацыя паводзін. Вясельная драматургія. Хрэсьбіны як імправізаваная тэатральная дзея. Элементы тэатралізацыі ў гульнях і карагодах. Творчасць скамарохаў. Культурныя вытокі батлейкі і яе нацыянальная самабытнасць. Віды батлейкі, тыпы лялек. "Жывыя" батлейкі. Камбінаваны від. Містэрыяльная драма "Цар Ірад". Сюжэты і героі свецкай часткі батлейкавых прадстаўленняў. Катэгорыя высокага і нізкага ў батлейкавых прадстаўленнях. Інтэрмедый ў складзе школьнай драмы. Фалькларызм інтэрмедый. Вобраз селяніна. Народная драма "Цар Максіміян". Вытокі драмы. Духоўная аснова канфлікту. Дзеючыя асобы. Рэалістычныя і фантастычныя элементы. Спалучэнне гераічнай, трагічнай і камедыйнай ліній. Асаблівасці мовы дзеючых асоб.

14. Методыка збірання фальклору і пашпартызацыя фальклорных жанраў

Фальклорная экспедыцыя як асноўная форма збірання фальклорных тэкстаў. Праграмы-апытальнікі і іх роля. Афармленне, ідэнтыфікацыя жанраў сабраных твораў. Фона і відэазапісы. Фальклорны архіў, яго фарміраванне. Выкарыстанне архіўных фондаў.

Спіс асноўнай і дадатковай літаратуры па дысцыпліне

Асноўная

1. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: Падруч.для студэнтаў філал. Спец. ВНУ / К.П.Кабашнікаў, А.С.Ліс, А.С.Фядосік і інш. Мн., 2000.
2. Беларускі фальклор: Хрэст./ Склад. К.П.Кабашнікаў, А.С.Ліс, А.С.Фядосік, І.К.Цішчанка. Мн., 1996.
3. Барташэвіч Г.А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя. Мн., 1985.
4. Барташэвіч Г.А. Вершаваныя жанры дзіцячага фальклору. Мн., 1976.
5. Бараг Л.Р. Беларуская казка. Мн., 1969.
6. Беларуская фалькларыстыка: Збіранне і даследаванне народнай творчасці ў 60-х гг. XIX - пач XX ст. / Г.А.Пятроўская, І.К.Цішчанка, У.А.Васілевіч. Мн., 1989.
7. Гілевіч Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма. Мн., 1975.
8. Кабашнікаў К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце. Мн., 1998.
9. Кабашнікаў К.П. Беларускі фальклор у параўнальным асвятленні: Гістарыяграфічны нарыс. Мн., 1981.
10. Кабашнікаў К.П., Фядосік А.С., Цітавец А.В. Народная проза (Беларускі фальклор: Жанры, віды, паэтыка. Кн. 4). Мн., 2002.
11. Кавалёва Р.М. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: Вучэбна-метадычны комплекс. Мн., 2005.
12. Кавалёва Р.М. Абрысы рытуальна-магічнай сферы беларускага фальклору. Мн., 2005.
13. Крук І.І. Следам за сонцам: Беларускі народны каляндар. Мн., 1998.
14. Каханоўскі Г.А., Малаш Л.А., Цвірка К.А. Беларуская фалькларыстыка. Эпоха феадалізму. Мн., 1989.
15. Ліс А.С. Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў. Сістэма жанраў. Эстэтычны аспект. Мн., 1998.
16. Конан У. Ля вытокаў самапазнання: Станаўленне духоўных каштоўнасцей у святле фальклору. Мн., 1989.
17. Фядосік А.С. Беларуская савецкая фалькларыстыка. Мн., 1987.
18. Фядосік А.С. Беларуская сацыяльна-бытавая казка. Мн., 1995.

Дадатковая

1. Лірыка беларускага вяселля/уклад. Н.С.Гілевіч. Мн., 1979.
2. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. М., 1989.
3. Богданович А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Мн., 1996.
4. Івахненка Т.А. Паэтыка беларускіх абрадавых песень перыяду каляндарных пераходаў. Мн., 2002.

5. Карский Е.Ф. Белорусы: в 3 т. Т.3: Очерки словесности белорусского племени. Вып.1: Народная поэзия. М., 1916.
6. Салавей Л.М. Беларуская народная балада. Мн., 1978.
7. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. М., 2000.
8. Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян. Мн., 1993.
9. Фольклор и этнография: Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры. Л., 1990.
10. Новак В.С. Каляндарна-абрадавая паэзія Гомельшчыны: (да праблемы лакальнага, рэгіянальнага, агульнаацыянальнага ў фальклору). Гомель, 2001.
11. Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр/А.С.Феадосік, А.С.Емяльянаў, У.М.Сысоў, М.А.Каладзінскі. Мн., 2001.
12. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М., 1990.
13. Бэрк П. Народная культура Эўропы ранняга новага часу. Мн., 1999.
14. Ван Геннеп А. Обряды перехода. М., 1999.
15. Рагойша В.П. Паэтычны слоўнік. Мн., 1987.
16. Кавалёва Р.М. Лакальна-рэпьянальныя парадгмы беларускага фальклору / Вучэбна-метадычны дапаможнік. Мн., 2008.
17. Валачобныя песні. Мн., 1980.
18. Зімовыя песні (Калядкі і шчадроўкі). Мн., 1975.
19. Вяселле. Песні: у 6 кн. Мн., 1980-1988.
20. Радзінная паэзія. Мн., 1971.
21. Замовы. Мн., 1992.
22. Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі. Мн., 1971.
23. Легенды і паданні. Мн., 1983.
24. Народны тэатр. Мн., 1983.
25. Сямейна-бытавыя песні. Мн., 1984.